

Jonathan Tallon

A hit fogalmának katonai kontextusa Khrüszosztomosznál*

Fordította Tódor Csaba

Bevezetés a fordításhoz

A metaforák erőteljes eszközök, akár pozitív, akár negatív értelemben értelmezzük őket. A katonai metaforák értelmezése igen időszzerűnek tűnik napjainkban, bár egyházi környezetben a téma szokatlan. Elúzzuk magunktól a gondolatot, vagy nem akarunk beszélni róla, esetleg pacifista álláspontra helyezkedve tartózkodunk egyházi énekeink katonai metaforáitól. A *Fel barátim* kezdetű református ének is egy ilyen példa arra, hogy a valószínűleg az 1864-es allatoonai csata után komponált polgárháborús induló miként tevődik át a magyarországi kegyesség-ébredési kontextusba, és hogyan őrizte meg militarista metaforáit a megváltozott viszonyok közepette is.¹ Ez talán azért van így, mert a militarizmus és a triumfalizmus nem megfelelő fogalmak az egyházi nyelvezet számára, bár másrésről azt is tudjuk, hogy a katonai képek használata nem idegen a Biblia világától sem.²

Bármi legyen is az érvelés a katonai képek használata mellett vagy ellen, a különböző szövegvariánsok közötti különbségek azt mutatják, hogy ezek a metaforák és képek fontos üzeneteket hordoznak. E képek használata nem jelentett különösebb gondot Khrüszosztomosz számára. Homíliai tele vannak olyan hadseregre utaló hivatkozásokkal, amelyeket élénk illusztrációként használt az egyház számára megfogalmazott üzenet alátámasztásához.³

* Jelen tanulmány Jonathan Tallon *The Military Context* című kiadatlan tanulmányának fordítása. A tanulmány megjelenéséhez a szerző írásbeli hozzájárulását adta, amiért hálás köszönetemet fejezem ki.

¹ Molnár Sándor Károly: A *Fel barátim* drága Jézus kezdetű ének története Magyarországon. In: *Egyháztörténeti Szemle* 15. (2014/3), 62–70. Dallamát az erdélyi unitáriusok is átvették. Szövegét Nagy Ferenc lelkész írta át *Fel barátim Dávid Ferenc zászlaja alá* címmel.

² Moore, Geoffrey et al. (eds.): *Hymns Old & New: New Anglican Edition*. Kevin Mayhew Ltd, Bury St. Edmunds 1996, 3 (*Foreword*).

³ Hartney, Aileen M.: *John Chrysostom and the Transformation of the City*. Gerald Duckworth & Co. Ltd., London 2004.

A katona engedelmessége

Jelen tanulmány Khrüszosztomosz katonai illusztrációinak és metaforáinak hatásait vizsgálja a „hit” általános kontextusában. Az értelmezés rendjén azt próbálom bizonyítani, hogy a keresztyén embertől elvárt hit mind implicit, mind explicit módon magában foglalta a katonai hűség és engedelmeség fogalmát.

Először egy példával szemléltetem, hogy Khrüszosztomosz milyen katonai metaforát használt a Római levél alapján elmondott 11. prédikációjában. Ezt követően azt vizsgálom meg, hogy Khrüszosztomosz miként egzegetálja Pál apostol szövegeit, és hogy miként értelmezi és alkalmazza ezeket. Ezután azt vizsgálom, hogy milyen hatást gyakoroltak Khrüszosztomosz prédikációi a gyülekezetre. Ebben az összefüggésben kerül a vizsgálat középpontjába az antiókhiai és konstantinápolyi hadsereg szerepe, valamint az is, hogy milyen kapcsolata volt Khrüszosztomosznak a katonasággal. Ez a megközelítés lehetővé teszi a fegyelem és a hűség fogalmainak a katonai eskü és más késő ókori események, illetve műalkotások szempontjából történő vizsgálatát.

Tisztában vagyok azzal, hogy egy fecske még nem hoz tavaszt, és hogy egy esetet nem lehet kiragadni és általánosítani, mivel lehet, hogy teljesen eltérhet a megszokottól. A tanulmány befejező részében még visszatérünk Khrüszosztomosz prédikációihoz, és különösen arra fordítunk figyelmet, hogy a katona és a tábornok metaforái miként köszönnek vissza homíliáiban, és hogy a mögöttes teológiák miképpen szolgálnak állandó jelleggel alapot Khrüszosztomosznak a hithez és engedelmességhez kapcsolódó fogalmaihoz.

* * *

Khrüszosztomosz Római levél alapján írt homíliáiban és másutt is többször utal katonai vonatkozású dolgokra. Ezeket az utalásokat három szempontból lehet csoportosítani.

1. Vannak olyan katonai metaforái, amelyek abban segítik a gyülekezet tagjait, hogy miként éljék meg kapcsolatukat Istennel. Ebben az összefüggésben Isten általában tábornagy vagy császár, a hívó keresztyén pedig az ő katonája.

2. Néhány esetben ugyan a katonához hasonlítja a keresztyén embert, de ezúttal a hangsúly keresztyén életmódra esik, kiváltképpen a lélek spirituális harcára. Az első két kategória között tehát átfedés van: egyrészt akkor, amikor a katona küzdelméről beszél, és az szükségszerűen engedelmeske-

dik a tábornoknak; másrészt akkor, amikor úgy beszél a katona engedelmességéről vagy hűségéről, mint harci készségről.

3. Khrüszosztomosz más utalásokat is csatol a katonai metaforákhoz, és ezáltal kiszélesíti értelmezési mezőjüket. Ilyen például a körümetelés és a kezestség összehasonlítása.

Álljon itt most egy olyan példa, amelyik a katonai metaforák első kategóriáját szemlélteti a Róm 6,13 kapcsán:

„Ne engedjétek át [παριστάνετε] tovább tagjaitokat [τὰ μέλη] a bűnnek, mint a gonoszság fegyvereit [ὄπλα], hanem engedjétek át magatokat Istennek, mint akik a halálból az életre keltetek, és engedjétek át tagjaitokat az igazság fegyvereiül Istennek.”⁴

Khrüszosztomosz először is arra emlékezteti gyülekezetét, hogy minden fizikai anyag, beleértve magát a testet is, semleges a bűnre nézve. A „fegyverek” jelentésének értelmezésekor a testet hasonlítja olyan fegyverhez, amelyet a rabló, vagy a katona használ:

„A hiba nem a páncélnak [τῆς παντευχίας] tulajdonítható, hanem azoknak, akik rossz célokra használják. Ugyanezt mondhatjuk a testről is, amely a lélek [τῆς ψυχῆς] döntésének függvényében válhat ezzé vagy azzá, nem pedig saját természetéből kifolyólag.”⁵

Khrüszosztomosz itt már két hermeneutikai döntést hozott. Először is a „fegyvert”, a ὄπλον-t egy általánosabb eszköz helyett konkrét tárgyként, fegyverként értelmezte egy katonai hasonlat kíséretében. Másodszor: arra hívja fel a gyülekezet figyelmét, hogy a saját kollektív felelősségére összpontosítson, és ez egyúttal huszárvágás is volt a manicheusok anyagról szóló nézeteinek lefejezésére, amely szerint az anyag lényege szerint sátáni, gonosz.

Amikor kifejti, hogy mit jelent az „engedjétek át magatokat Istennek”, azzal érvel, hogy nincs mentsége annak a katonának [στρατιώτης], aki elhagyja Istent, és a bűn uralma alatt kíván csatarendbe állni [τάττεσθαι]. Ez az értelmezés csak tovább erősíti a katonai metaforát, és arra ösztönözi a gyülekezeti tagokat, hogy a katonához hasonlítsák magukat. A gyülekezet bűn felé fordulása egyenértékű a katonai árulással. Itt lényeges hangsúlyozni,

⁴ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Epistulam ad Romanos 11*. (PG 60: 487). (John Chrysostom: *Homiliae in Epistulam ad Romanos*. Patrologia Graeca. Vol. 60. Edited by Jacques-Paul Migne. 162 vols. Migne, Paris 1857–1866.)

⁵ Uo.

hogy Khrüszosztomosz Istennel azonosítja a hadsereg tábornokát. Ezt erősíti meg utolsó megjegyzése, amikor azt mondja a gyülekezetének: „ti tehát ugyanolyan vidám készséggel rendelitek [τάττεσθαι] alá magatokat neki, mint azok, akik életre keltek a halálból”. A *τάττεσθαι* sajátos katonai kifejezés: Istent tábornokként, a gyülekezet tagjait pedig engedelmes katonaként ábrázolja.

Khrüszosztomosz továbbmegy a vers értelmezésében: „engedjétek át tagjaitokat az igazság fegyvereiül Istennek”, és megjegyzi:

„Tehát a test nem gonosz, mivel az igazság fegyverév [ὄπλον] alakítható. De azzal, hogy [az apostol] fegyvernek nevezi, egyértelművé teszi, hogy nehéz hadviselés előtt állunk. Emiatt erős páncélra van szükségünk, valamint nemes lélekre is, amely ismeri az efféle hadviselés módját; de mindenekfelett egy parancsnokra [στρατηγού] van szükségünk. A parancsnoknak azonban készen kell állnia, segítenie kell nekünk, és rendíthetetlennek kell maradnia, olyannak, aki erős karokkal támogat minket. Továbbá erős elhatározásra van szükségünk, hogy megfelelően kezeljük azokat, akik egyrészt alávetették magukat a parancsnoknak [τῷ στρατηγῷ πείθεσθαι] és engedelmeskednek, másrészt kiállnak a hazáért. Tehát miután lendülettel buzdított, és emlékeztetett minket a fegyverekre, a harcra, láttuk, hogyan bátorítja újra a katonát [τὸν στρατιώτην] és táplálja annak készsége lelkét.”⁶

Itt ismét azt hangsúlyozza, hogy a test önmagában nem bűnös, majd folytatja a katonai képek alkalmazásával. Az itt használt metaforában világos, hogy Isten a tábornok (parancsnok) szerepét tölti be, a hívek pedig az ő katonái, akiket nehéz harcra hívnak, ugyanakkor – és ez lényeges – engedelmeskedniük kell (*πείθεσθαι*). A fogalom értelmezése túlmegy az engedelmesség határán: magában foglalja a „követés” és a „bizalom” értelmét is, különösen akkor, amikor az engedelmesség elsődleges értelmezése magában foglalja az „önkéntes kötelezettségvállalást a cselekvésre” is.⁷ A *πίστις* szó is a *πείθω* ige gyökéből származik, és ez is kiemeli a tábornok engedelmessége és a hitben való engedelmesség közötti összefüggéseket.⁸

⁶ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Epistulam ad Romanos 11* (PG 60: 487).

⁷ Ld. *πείθω, πείθομαι, πειθός, πεισμονή, πεποιθήσις*. In: Spicq, Ceslas: *Theological Lexicon of the New Testament*. Vol. 3. [TLNT 3.] Trans. James D. Ernest. Hendrickson, Peabody, Mass. 1994), (66–79) 69.

⁸ Ld. *πίστις*. In: TLNT 3., 110–116.

Khrüszosztomosz tehát a Róm 6,13 alapján kívánja meggyőzni gyülekezetének tagjait, hogy felelősek a tetteikért, és hogy úgy kell küzdeniük a bűn ellen, mint ahogyan egy katona küzd a csatában. Ezért amellet kell dönteniük, hogy engedelmesskednek Istennek, és úgy követik őt, mint tábornokukat. A gyülekezet tagjai világos képet kaptak Khrüszosztomosztól az Istenhez fűződő kapcsolatukat illetően: úgy kell viszonyulniuk Istenhez, mint a katonának a tábornokhoz. Egy ilyen kép hatását a gyülekezeti valóság ismeretében lehet mérlegelni. Azt kell tehát megvizsgálni, hogy milyen valószínű hatása lehetett e katonai metaforának a gyülekezetre.

A gyülekezetre gyakorolt hatás

Mint korábban megjegyeztük, Khrüszosztomosz Római levél alapján írt prédikációinak keletkezési helye bizonytalan: lehet Antiókhia (386–397) vagy Konstantinápoly (398–404) is.⁹ Ezért talán nem lesz fölösleges, ha mindkét helyszínt komolyan véve tanulmányozzuk a különböző álláspontokat, eseményeket és a prédikációkat.

Antiókhia

Antiókhia helyzetének elemzésekor először nézzük meg a város hatalmi struktúráit. Ha azt vizsgáljuk, hogy a Római Birodalom történelme folyamán miképpen gyakorolták a hatalmat a városokban, azt állapíthatjuk meg, hogy az egyre centralizáltabbá lett az uralkodók elvárásainak megfelelően. Ebbe a nagy ívű történelmi folyamatba illeszthető a birodalom késői korszakának Antiókhíája, ahol hivatalosan a helyi oligarchák tanácsa, a βουλή vagy *curia* irányította a várost.¹⁰ Gyakorlatilag azonban a valós hatalom a két kormányzó kezében összpontosult. Az egyik a rangidős *comes orientis*, a másik a *consularis syriae*. Elméletileg mindkettő a polgári közigazgatási struktúra elemei volt, nem a katonaságé, és a kettő jól elkülönült egymástól. A hatalom ilyen strukturálása első olvasásra azt sugallaná, hogy Antiókhíában korlátozott szerep jutott a katonaságnak. A gyakorlat viszont mást mutat. John Hugo Wolfgang Gedeon Liebeschuetz szerint a *comes orientisek* között olyanok is voltak Antiókhíában, akik katonai műveleteket hajtottak végre. Ez ar-

⁹ Maxwell, Jaclyn L.: *Christianization and Communication in Late Antiquity: John Chrysostom and His Congregation in Antioch*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, 86.

¹⁰ Ezt az antiókhiai hatalomkérdést részletesen tárgyalja Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Antioch: City and Imperial Administration in the Later Roman Empire*. Oxford University Press, Oxford 1972, 101–118. Ennek a szakasznak nagy része az ő munkáján alapul.

ra utal, hogy bizonyos katonai erők fölött rendelkeztek. Ezt támasztja alá a *comes* szerepe a 387-ben bekövetkezett, úgynevezett szobrok zavargása után is. Ugyanis katonai egységeket vezényelt be a törvények ellen fellázadók megbüntetésére, tehát az egyik hatalmi ágazat kvázi-katonai szerepet játszhatott városban.¹¹ A két kormányzó mellett Antiókhiaiban egy tábornok is volt, aki valószínűleg a *magister militum per orientum* volt.¹² Liebeschuetz rámutat arra, hogy Libaniosz levelezést folytatott több ilyen tábornokkal, de megjegyzi, hogy ezek nem tűntek ki a városi politikában vagy eseményekben, és hozzáfűzi, hogy Antiókhia környékére nem telepítettek sok katonát, és hogy többségük Szíria keleti szélén állomásozott.¹³

Mindezek a megállapítások csupán korlátozott ismeretek a katonaságra vonatkozóan. Azonban a konkrét eseményekre történő utalás radikálisan megváltoztathatta ezt a megközelítést, sőt Khrüszosztomosz érzékenyen jelenítette meg a katonai témát prédikációiban. Az egyik ilyen esemény akkor következett be, amikor Khrüszosztomosz még gyermek volt. Antiókhia katonai támaszpont lett a perzsa háborúk idején, akárcsak II. Constantius alatt is (337–361), amikor Julianus császár itt telepedett le, majd 362–363-ban Antiókhiaiból vezette hadjáratát Perzsiába. A katonák előzönlötték a várost, és a túlzott ivás és dorbézolás mély nyomot hagyott a város lakosainak emlékeztében. A lakomákat maga Julianus rendelte el, a hadizsákmányból származó áldozati javak elfogyasztásának céljából. Julianus antiókhiai tartózkodásának terhes emlékét Apolló templomának tűzvész általi pusztulása is fokozta.¹⁴

A szobrok zavargása viszont közvetlen hatással lehetett Khrüszosztomosz gyülekezetére.¹⁵ Az adóhivatalban a tanácsosok tiltakozása ellenére jelentették be az új adót. A hír gyorsan elterjedt, és nagy tömeg gyűlt össze. A tiltakozás talán a felbujtott színházi nézőközönség miatt lett erőszakos: a nyil-

¹¹ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Antioch: City and Imperial Administration*, 110–111.

¹² Uo. 115–116.

¹³ Uo.

¹⁴ Ld. Ammianus Marcellinus: *Historiae* 22. 12,6. Különösen a Petulantes és a Celtic légiót emeli ki, mint akik megbotránkoztató viselkedésükkel szégyent hoztak magukra.

¹⁵ Ld. Kelly, J. N. D.: *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom – Ascetic, Preacher, Bishop*. Gerald Duckworth & Co., London 1995, 72–82. Paverd, Frans van de: *St. John Chrysostom. The Homilies on the Statues. An Introduction*. Orientalia Christiana Analecta 239. Pontificium Institutum Studiorum Orientalium, Rome 1991. A források nagyrészt Khrüszosztomosz híres prédikációira utalnak (*Homilies on the Statues*), illetve Libaniosz öt beszédére (19-től 23-ig).

vánosság előtt rongálták meg az uralkodó családtagjai képmásait, és ez I. Theodosius (347–395) császárra nézve súlyos sértés volt. A zavargást az odavezényelt íjászok fojtották el, és röviddel ezután a *comes* katonákat vezényelt a városba. A zavargást követő hetek feszültségében sokan menekültek el a városból. Az uralkodó elrendelhetette volna Antiókhia elpusztítását, de végül Theodosius megkegyelmezett a városnak. Viszont úgy tűnik, hogy ennek a zavargásnak lett a következménye a katonák (*ἐγκαθηήμενος λόχος*) állandó jelenléte a városfalakon belül. Mivel a zavargás csupán egy évvel előzte meg Khrüszosztomosz első pappá avatását, arra következtethetünk, hogy a Római levél alapján írt prédikációit Antiókhiaiban mondhatta el, egy olyan gyülekezet előtt, amelynek tagjai naponként tapasztalták, hogy mit jelent egy katonaság jelenlétében élni.¹⁶

A két esemény és következményeik alapján valószínűnek tűnik, hogy a katonai metafora azonnal releváns lehetett és időszerűnek hathatott az antiókhiai gyülekezet tagjaira, és Khrüszosztomosz prédikációira ennek a megállapításnak további bizonyítékeként tekinthetünk. Az utóbbi években számos olyan kiváló tanulmány született, amely nemcsak Khrüszosztomoszra, hanem gyülekezetére is összpontosítanak.¹⁷ Milyen összetételű volt Khrüszosztomosz gyülekezete? Voltak-e katonák a gyülekezetben?

Ramsay MacMullen határozottan állítja, hogy a Khrüszosztomosz és kortársai, például Augustinus, Cézárei Baszileiosz és Nazianzi Gergely által elmondott beszédek alapján arra következtethetünk, hogy gyülekezeteiknek tagjai főként a felsőbb társadalmi réteget képviselő férfiak lehettek. Ez a felső réteg, amelybe a rabszolgatulajdonosok és földbirtokosok is tartoztak, a társadalom tíz százalékát alkotta. Tehát Ramsay MacMullen szerint Khrüszosztomosz gyülekezetének tagjai egyértelműen a felső rétegből kerül-

¹⁶ Libaniosz beszédeiből Liebeschuetz idéz. Ezekből szerzünk tudomást arról, hogy a katonák megtagadták az étel vagy ital kifizetését, és erőszakkal pénzt követeltek.

¹⁷ Ld. például MacMullen, Ramsay: *The Preacher's Audience* (AD 350–400). In: *The Journal of Theological Studies* 40 (1989/2), 503–511. Ld. még Mayer, Wendy: *Patronage, Pastoral Care and the Role of the Bishop at Antioch*. In: *Vigiliae Christianae* 55 (2001/1), 58–70. Vö. Hartney, Aileen M.: *John Chrysostom and the Transformation of the City*. Gerald Duckworth & Co. Ltd., London 2004, 69. Ez kifejezetten a közönségre összpontosít. Legutóbb Jaclyn L. Maxwell vizsgálta a Khrüszosztomosz és gyülekezete közötti interakciót: Maxwell, Jaclyn L.: *Christianization and Communication in Late Antiquity: John Chrysostom and His Congregation in Antioch*. Cambridge University Press, New York 2006. Ezzel Wendy Mayer és Pauline Allen is foglalkozott a Khrüszosztomoszról szóló bevezetésükben: Mayer, Wendy – Allen, Pauline: *John Chrysostom. The Early Church Fathers*. Routledge, London–New York 2000, 3–49 (*Introduction*).

tek ki.¹⁸ Ez a megállapítás azt sugallná, hogy Khrüszosztomosz katonai hallgatóságát a tiszti osztályra korlátozhatnánk. Ez az értelmezés azonban több szempontból is kérdéses. Wendy Mayer például azt állítja, hogy a nőkre vonatkozó megjegyzések hiánya nem azt jelenti, hogy a nők nem voltak jelen fizikailag a gyülekezetben,¹⁹ és egyetért Pauline Allen nézetével: az egyértelműen férfiakat megszólító prédikációk nem azt jelentik, hogy a gyülekezeti közösségben a férfiak voltak túlsúlyban, hanem azt, Khrüszosztomosz prédikációi elsősorban a férfiakhoz szóltak a jelen lévő nemek valódi arányától függetlenül.²⁰ Ezért a közönség elitje felé forduló figyelem az elit társadalmi és kulturális státuszát tükrözi, nem pedig valóságos számarányát.

MacMullen és Allen olyan esetekre is hivatkoznak, amikor a prédikációk nem a társadalom felső rétegét szólítják meg, hanem a kézműveseket és (sajátos módon) a katonákat is.²¹ Példának hozzák fel Khrüszosztomosz egyik keresztelési beszédét, amelyben arra buzdítja őket, hogy ki-ki azzal a tudattal távozzék a templomból mindennapi feladata teljesítésére, a kézműves a maga kétkezi munkájának végzésére, a katona a maga posztjára [*εἰς τὸν τῆς στρατείας κατάλογου σπευδέτω*], a kormányzó pedig a hivatalába, hogy estére vissza kell térnie a temploma számot adni Mesterének egész napjáról, és bocsánatért könyörögni vétkeiért.²²

Ezekkel a szempontokkal Jaclyn L. Maxwell is foglalkozik. Ő is valószínűnek tartja, hogy a hallgatóságban szegény emberek is voltak, de inkább

¹⁸ MacMullen, Ramsay: *i. m.* 510.

¹⁹ Mayer, Wendy: Female Participation and the Late Fourth-Century Preacher's Audience. In: *Augustinianum* 39 (1999/1) 139–147. Ld. még Mayer, Wendy – Allen, Pauline: *John Chrysostom*, 34.

²⁰ Mayer, Wendy – Allen, Pauline. *John Chrysostom*. Edited by Carol Harrison, The Early Church Fathers. Routledge, London 2000, 36.

²¹ Khrüszosztomosz: *De Paenitentia* 3 (PG 49: 291). Ebben Khrüszosztomosz azokra utal, akik katonai szolgálatban állnak (*οἱ μὲν καὶ ἐν στρατείας ἀσχολοῦνται*). Ezt a prédikációt hagyományosan Antiókhiahoz kötik. Ennek Wendy Mayer által javasolt felülvizsgálata még nem történt meg. Mayer, Wendy: *The Homilies of St John Chrysostom: Provenance: Reshaping the Foundations*. Orientalia Christiana Analecta, 273. Pontificium Institutum Orientalium Studio-rum, Rome 2005, 469.

²² Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 8.17 (SC 50: 256). (Jean Chrysostome: *Huit catéchèses baptismales inédites*. Introduction, texte critique, traduction et notes de Antoine Wenger. Collection Sources Chrésiennes, n.° 50. Cerf, Paris 1958.) Mayer szerint ez valószínűleg az antiókhiai gyülekezetre vonatkozik. Fontos megjegyeznünk, hogy MacMullen néha szélesebb közönséget is elfogad, ugyanis a beszéd elején Khrüszosztomosz kifejezetten üdvözli a vidéki látogatókat.

a különféle foglalkozásúakra, s főleg a kézművesekre és munkásokra fordít figyelmet,²³ és egy olyan vonatkozásra hívja fel a figyelmet, amellyel Khrüszosztomosz is foglalkozott: milyen bűnök köthetők az egyes foglalkozásokhoz. Vizsgálódását kiterjeszti a munkásokra, a kézművesekre és a földbirtokosokra is.

A Khrüszosztomosz által tárgyalt első foglalkozás a katonáé.²⁴ A rab-szolgák, a nők, a zsidók, a gyerekek és mások szerepének elemzése után Maxwell a következőket állapítja meg: bár nehéz kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a gyülekezetben jelen voltak a város minden társadalmi rétegének képviselői, talán elég azt kijelenteni, hogy a hallgatóság köre messze meghaladta a művelt felső réteg körét.²⁵

Néhány összegző mondatban elmondhatjuk, hogy Khrüszosztomosz prédikációi alapján akár közvetve is állítható, hogy minden valószínűség szerint katonák is voltak az antiókhiai gyülekezetekben, s így a katonai metaforák azonnali referenciapontok lehetnének a gyülekezet számára.

A hadsereg keleti szárnyának parancsnoka jelen volt a városban. A comes rendelkezett valamilyen mértékű katonai hatalommal. Antiókhia mint Julianus perzsiai hadjáratának bázisa még sokak emlékezetében élt. A szobrok lázadása miatt állandó katonai jelenlét van a városban, s ezért nem meglepő, hogy katonák is jelen vannak a gyülekezetben.

Konstantinápoly

Császári fővárosként Konstantinápolyban erős volt a katonai jelenlét, és jelentős katonai összeköttetésekkel rendelkezett. Különösen erősek voltak a kapcsolatok a császári család és a katonai vezetők között,²⁶ és gyakoriak voltak a Theodosius-dinasztia és a tábornokok, illetve a hozzátartozóik közötti házasságok is. A városban a császári testőrség állandó jelenléte szavaltotta a biztonságot, s így néha még az uralkodó is fegyverek nélkül ment el a templomba.²⁷ Mivel a katonák jelenléte állandó volt Konstantinápolyban

²³ Maxwell, Jaclyn L.: *i. m.* 72–76.

²⁴ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Matthaem* 61.2 (PG 58: 590). Egyértelművé teszi, hogy magával a katonai foglalkozással nincs semmi gond, hanem velünk van a gond, és rámutat, hogy Kornéliusz is százados volt.

²⁵ Maxwell, Jaclyn L.: *i. m.* 86.

²⁶ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishops: Army, Church, and State in the Age of Arcadius and Chrysostom*. Oxford University Press, Oxford 1991, 24.

²⁷ Khrüszosztomosz: *Homilia dicta Praesente Imperatore* 3.1 (PG 63: 473).

is, Khrüszosztomosz prédikációinak hallgatói között itt is lehettek katonák. Ezek alapján született az a nézet, hogy a katonai metaforák, ha nem is mindenki számára, de a város jelentős népessége számára ismerősek lehettek. Ezenkívül Khrüszosztomosz püspöki szolgálatának 398-tól 404-ig, vagyis a száműzetéséig terjedő időszakában a konstantinápolyi drámai események is biztosíthatták a katonai metaforák kapcsolatát az aktuális történésekkel és válságokkal. Ennek magyarázatához egy rövid történelmi áttekintésre van szükség.

A népszerűtlen Rufinust, aki a praefectus praetorio orientis címet viselte, a Gainas által vezetett nyugati seregéből hazatérő katonák ölték meg 395-ben. A hatalmat Eutropius, a császári udvar vezetője (praepositus sacri cubiculi) ragadta magához. Ez veszélyes időszak volt. A birodalmat számos ellenség fenyegette. Ekkor fogadták el azt a jelentős törvényt, amely lehetővé tette a hadsereg negyedelését Konstantinápolyban.²⁸ Ezt a törvényt ugyanabban az évben fogadták el, amikor Khrüszosztomoszt Konstantinápoly püspökévé választották. Eutropius két fontos dolgot ért el. Először biztosította, hogy Alarik, aki egy hatalmas gót rablóbandának nevezhető zsoldoshadsereget vezetett,²⁹ többé ne Kelet felé irányítsa portyázásait. Másodszor arról is gondoskodott, hogy Stilicho, a nyugati birodalom legbefolyásosabb embere ne legyen képes az egész birodalomra vonatkozó igényeit érvényesíteni. Ezek mellett Eutropius előbb civil, majd katonai ügyességét is bizonyította, amikor jelentős győzelmet aratott a keleti határokon fosztogató hunok ellen. Ezekért a megvalósításokért konzuli rangot kapott. Győzelmei megakadályozták a tábornokokat abban, hogy nagyobb gazdagságra és hatalomra tegyenek szert. Ezért Tribigild és Gainas irigyekké lettek, és ármánykodni kezdtek ellene. Tribigild és csapatai fellázadtak, győzelmeiket is arattak, Gainas pedig melléállt csapataival, és megígérte, hogy befejezi a lázadást, azzal a feltétellel, hogy Eutropiust és másokat is kivégezzen. Ezt meg is tették.³⁰ Gainas befejezte a lázadást, csapatával visszatért Konstantinápolyba, és további követeléseket fogalmazott meg. A hadsereg Gainas teljes ellenőrzése alá került, amelynek egy része a városfalakon belül állomásozott. Khrüszosztomosz

²⁸ *Codex Theodosianus* 7. 8,5. Ld. Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishops*, 96.

²⁹ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishop*, 83.

³⁰ Eutropius sokak körében népszerűtlen volt, részben háttére (eunuch és volt rabszolga) és részben tettei miatt (felbosszantotta Eudoxiát). Elmenekült, és menedéket talált a Hagia Sophia templomban. Khrüszosztomosz egy híres prédikációt tartott Eutropiusszal az oltárhoz kapaszkodva. Ld. Khrüszosztomosz: *In Eutropium* (PG 52: 391–396).

is részt vett a császári kormány és Gainas hadserege közötti tárgyalásokban.³¹ A város falain kívül harcok folytak a gótokkal, akik közül mintegy 7000 embert mészároltak le.³² Ahogy Liebeschuetz állítja, valószínűleg ekkor első alkalommal nyílt háború robbant ki a kelet-római kormányzás és a germán provinciák hadseregei között.³³ Gainas végül visz-szavonult Thrákián keresztül csapatai számára élelmiszer után kutatva, majd a következő évben legyőzték és megölték.

Konstantinápoly megszállása, a mészárlás és a későbbi bizonytalanság és félelem, hogy Gainas netalán visszatér, hogy megtámadja a várost, sok évig frissen élhetett Konstantinápoly lakóinak emlékezetében. Ezek az események Khrüszosztomosz rövid püspöksége idején történtek.

Khrüszosztomosz kapcsolatai a katonasággal

Hogy Khrüszosztomosznak milyen szerepe volt a Gainas-ügyben, már utaltunk rá. Érdemes röviden áttekinteni kapcsolatainak néhány vonatkozását, hogy megérthessük, milyen viszonyban volt a katonasággal, és milyen kapcsolatban állt a magas rangú katonákkal.

Khrüszosztomosz apja magas rangú köztisztviselő volt a *magister militum per Orientem* hivatalában.³⁴ Habár apja röviddel Khrüszosztomosz születése után meghalt, családja (anyja, idősebb húga és latin nevéből következő az apja nővére) kapcsolatban marad azokkal, akik a keleti birodalom legfőbb katonai vezetőinek székhelyén dolgoztak. Hogy antiókhiai szolgálata idején milyen kapcsolatban állt a katonasággal, azt csak feltételezésekre alapozhatjuk. Wendy Mayer azt feltételezi, hogy amiképpen ezt később Kons-

³¹ Itt van még az a híres történet, amely szerint Khrüszosztomosz állhatatos maradt Gainas kérésével szemben, hogy tudniillik adja át neki az egyik konstantinápolyi (áriánus) templomot a csapata számára. Khrüszosztomosz hajthatatlan volt, és a beszámolók szerint Gainas meghunyászkodva távozott. Kelly azt feltételezi, hogy ez a veszítés jelentős szerepet játszott Gainas azon döntésében, hogy kivonja csapatait a fővárosból, amelynek mészárlás lett a következménye. Ld. Kelly, J. N. D.: *Golden Mouth*, 145–162., illetve Küroszi Theodóréosz: *Historia ecclesiastica* 5. 32,2–8.

³² A beszámolók eltérnek, de vannak arra mutató jelek, hogy maga Arkadiosz adta ki a parancsot, hogy sok embert öljenek meg, akik menedéket kerestek a Gótok templomában.

³³ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishops*, 118.

³⁴ A régebbi beszámolók úgy értelmezték Palladiosz szerepét, mint akinek az apja maga volt a *magister militum*, de később helyesbítették ezt a nézetet; ld. Jones, A. H. M.: *St. John Chrysostom's Parentage and Education*. In: *The Harvard Theological Review* 46 (1953/3), (171–173) 171.

tantinápolyban tette, nagy valószínűséggel már itt is olyan elit körökben forgolódott, „ahol a tevékenységeit támogató kiválasztott, elit férfiak és nők kulcsszerepet játszottak”.³⁵ Ezt az állítását eléggé körülményesen bizonyítja. Érvei azokra az összefüggésekre mutatnak, amelyek az antiókhiai férfi és női arisztokráciához és klérushoz köthetők. Olyan kapcsolatokat vizsgál, amelyek folytatódtak, miután Khrüszosztomosz Konstantinápolyba költözött, és azt követően, amikor száműzetésbe került.³⁶

Libaniosz is magas körökben mozgott Antiókhiaiban. Liebeschuetz egyes-nesen kijelenti, hogy Libanius köre szinte kizárólag civil volt,³⁷ keveset halunk katonákról vagy veteránokról; de egyértelmű, hogy ismerte azokat a tábornokokat, akik antiókhiai magister militumként állomásoztak itt, amint ezt a hozzájuk írt levelekből is láthatjuk.³⁸ Ha a tábornokok úgy érezték, kötelességük kifejezésre juttatniuk a kultúra és a retorika iránti tiszteletet, és megismerkedniük a híres Libaniusszal, akkor hasonló kötelesség vagy kíváncsiság vezethette őket a város másik híres rétorjának, Khrüszosztomosznak a megismerésére. Ezen a ponton újra feltételezhetjük, hogy Khrüszosztomosz személyesen is kapcsolatban állt legalább néhány magas rangú tábornokkal.

Konstantinápolyt illetően jóval szilárdabb talajon állunk. Khrüszosztomosz a császári palota tárgyalójaként kulcsfontosságú szerepet játszott a Gainas-krízisben. Kelly szerint ez a Gainas által elrabolt foglyokért folytatott tárgyalásokkal kezdődött. Khrüszosztomosz vízen átutazott a Chalkedónba, hogy közbenjárjon a volt konzul Aurelianusért, a tábornok Saturninusért és Jánosért.³⁹ Ez a közbenjáró, közvetítő szerepe folytatódott akkor is, amikor Gainas és serege elhagyta Konstantinápolyt, és Khrüszosztomosz Thrákia területén tárgyalt a küldöttség tagjaként.⁴⁰ Mindebből arra következtethetünk arra, hogy szoros kapcsolatokat ápolt a társadalom legmagasabb köreivel. Diplomáciai megbízásokat kapott egy lázadó tábornokkal és seregével való tárgyalásra. Valószínűsíthető tehát, hogy Konstantinápolyban biztosan

³⁵ Mayer, Wendy: *Patronage, Pastoral Care and the Role of the Bishop at Antioch*, 62.

³⁶ Uo. 63.

³⁷ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Antioch: City and Imperial Administration*, 41.

³⁸ Liebeschuetz tizenkét tábornokot listáz, ld. uo. 114.

³⁹ Kelly, J. N. D.: *Golden Mouth*, 152–154. Fontos megjegyezni, hogy Liebeschuetz más értelmezést ad a forrásoknak, ld. Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishop*, 110.

⁴⁰ Kelly, J. N. D.: *Golden Mouth*, 160–162. A találkozásról szóló tudósítást ld. Küroszi Theodóréosz: *Hist. Eccl.* 5. 32–33.

és valószínűleg Antiókhiaiban is személyes kapcsolatban állt a legmagasabb rangú katonatisztekkel.

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy amikor Khrüszosztomosz Antiókhiaiban és Konstantinápolyt prédikált, a legtöbb polgár valószínűleg kapcsolatban állt a katonasággal. Ez néha drámai eseményekben mutatkozhatott meg, például amikor egy sereg táborozott a városban, vagy valamilyen módon jelen volt zavargások esetén, hogy felügyeljen, vagy más katonákat megszároljon le. A katonák a városi mindennapok szereplői voltak. Antiókhiaiban csapatok állomásoztak, Konstantinápolyban pedig császári testőrökkel lehetett találkozni naponként. Így bizonyossággal állítható, hogy Konstantinápolyi tartózkodása idején kapcsolatban állt magas rangú katonákkal, de ez az Antiókhiaiban való tartózkodása alatt is elképzelhetőnek tűnik. Ezért amikor Khrüszosztomosz katonai metaforákkal szólt a hallgatóihoz, azok friss emléket idéztek fel a közösségekben. De mit váltottak ki a metaforák a hallgatóságból a hit, a hűség és az engedelmesség tekintetében? A következőkben azt kell megvizsgálnunk, hogy ezek a metaforák milyen szerepet játszottak a késő antik kelet-római hadseregben.

Hűség és engedelmesség a római hadseregben

Ma is megállja a helyét az állítás, hogy a hadseregben a hűség és az engedelmesség képezi a fegyelem alapját. A római hadsereg is tisztában volt ezzel. Az évszázadok tapasztalatait figyelembe véve ez hatványozottan érvényes, ugyanis a légiók fontos szerepet játszottak az uralkodók kiválasztásában, vagy éppen megdöntésében. A tábornokok különösen nagy figyelmet fordítottak katonáik hűségének biztosítására. Ennek a képességnek a felismerése magyarázza részben a római tábornokok, Alarik és Gainas katonai hadjáratainak sikereit, függetlenül attól, hogy éppen kivel harcoltak.⁴¹ Khrüszosztomosz kora előtt azonban volt még egy tényező, amely kulcsfontosságúvá tette a hűség fogalmát: a hadsereg összetételének változása. A germán törzsek egyre nagyobb arányban biztosították az utánpótlást a hadseregben, következésképpen egyre többen jutottak a katonai karrier legmagasabb szintjeire ezekből a törzsekből.⁴² Ezzel egy időben egyre csökkent a rendes csapatok száma, míg a szövetséges vagy segédc csapatokban szolgálatot teljesítő katonák száma nőtt. Egy császár viszont nem bízhatott megalapozatlan-

⁴¹ Liebeschuetz, J. H. W. G.: *Barbarians and Bishop*, 48–51.

⁴² Stilicho Vandál volt, Alarik és Gainas pedig gót.

nul a katonák vagy a tábornokok Rómához és a birodalomhoz fűződő feltétlen hűségében. Alarik és Gainas változó státusza, akik hol a birodalomért, hol pedig a nyugati vagy a keleti birodalomban harcoltak, szemlélteti az okokat, illetve ezeket a folyamatokat.

A birodalom és a hadsereg tehát különböző szimbólumokat és rítusokat fejlesztett ki a katonák hűségének és engedelmességének megerősítésére mind a tábornokok, mind a császár iránt. A következő részben néhány ilyen fogalmat, képet emelek ki, és azt vizsgálom, hogy ezek miképpen kapcsolódnak össze a katonaság koncepcióival. Nagyobb figyelmet szentelek az eskünek, a légio zászlajának és a gyűrűknek, amelyeket Konstantin adott a tábornokoknak, valamint a negyedik századból származó beszámolóknak, amelyek a hűség elsőbbségét jelzik.

A hűségeskü

A hivatalos hűségeskü letételét számos hadseregben gyakorolták. A hűségeskü (*sacramentum*)⁴³ letétele a római hadseregben is bevett és nagyra értékelt szokás volt. Gibbon szerint Augustus idejétől Commodusig a katonai eskü biztosította a viszonylagos békét, mert a légioik is tiszteletben tartották a hűségesküt.⁴⁴

Vegetius így ír az esküről és annak fontosságáról:

„Az újoncokat gondosan, személyük és beállítottságuk kellő figyelembevételével választották ki, és legalább négy hónapon át naponta egzecírozták őket. A légio a császár parancsára és védnöksége alatt alakult meg. Az újoncok bőrére rátetoválták a katonaság letörölhetetlen jeleit, nyilvántartásba vették őket, és letették az esküt, amelyet katonai eskünek [*militiae sacramenta*] neveznek. Istenre, Krisztusra és a Szentlélekre esküsznek, valamint a császár felségére, akit Isten után szeretniük és tisztelniük kell az embereknek. Mert miután az uralkodó megkapta az »Augustus« címet, alattvalói a legőszintébb odaadással és hódolattal kötelesek adózni neki mint Isten testi képviselőjének. Mind a magánember, mind a katona

⁴³ A latin *sacramentum* az esküre vonatkozik, később a szentségek kifejezésévé lett. A szentségek értelmezésében Zwingli összevonta a fogalom két jelentését, s így nála a hívők hűségi és engedelmességi ígéretévé lesz. Rövid áttekintését ld. McGrath, Alister E.: *Reformation Thought: An Introduction*. Basil Blackwell Ltd., Oxford 1988, 123.

⁴⁴ Gibbon, Edward: *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Vol. 1 of 6: *Complete Text*. Third edition. London 1777. I. köt, III. fejezet, 38.

Istennek szolgál, amikor hűséget és tiszteletet tanúsít az iránt, aki Isten tekintélyével uralkodik. A katonák arra tesznek esküt, hogy teljesítik mindazt, amit az uralkodó ír elő számukra, soha nem lesznek katonaszökevények, és mindig készen állnak feláldozni életüket a Római Birodalomért.”⁴⁵

Az idézetből különösen két fontos gondolatot kell kiemelnünk: a katonák felesküsznek a császár iránti hűségre, és ha kell, készek akár az életüket is feláldozni a Római Birodalomért; a katona Istennek szolgál, amikor hűséget és tiszteletet tanúsít a császár iránt. Az Istenek való hűséges szolgálata a császár iránti engedelmességben mutatkozik meg, amely egyfajta engedelmesség Isten iránt, és ebben lelhetjük fel a Khrüszosztomosz metaforáiban alkalmazott minta világos kifejtését.

Egyéb bizonyítékok is megerősítik, hogy az eskü jól ismert volt a hadseregben, amit kétségtelenül elmondtak a toborzás után, minden év január harmadik napján és a császár hatalomra jutásának évfordulóján.⁴⁶

Az eskük gyakorlati alkalmazását tanúsítja Ammianus Marcellinus beszámolója Julianusról és csapatairól: Julianus nyíltan bejelenti álláspontját riválisa, Konstantin ellen, és seregét gyorsan masírozó rendbe helyezi. Előtte viszont meg kell bizonyosodnia afelől, hogy csapatai hűségesek maradnak hozzá a közelgő polgárháború során, és esküre szólítja fel katonáit:

„[9] A császáruknak ez a beszéde, amelyet valami isteni kinyilatkoztatás gyanánt fogadtak, heves mozgásba hozta az egész gyülekezetet. Mint-hogy nagyon kívánták az állapotok változását, borzalmas kiáltásokra fakadtak, amelyek közé pajzsaik iszonyú csengése vegyült. Nagy és fenéges vezérnek szólították őt, és – saját tapasztalatuk alapján – a barbár

⁴⁵ Vegetius: *De re militari*, 2,5. *Flavii Vegetii Renati Comitis De Re Militari Libri Quinque*. Ex recensione Nicolai Schwebelii... Ex Typographia Societatis Bipontinae, Argentorati 1806, 34. Vitatott, hogy Vegetius hol és mikor írta könyvét. Némelyek szerint kb. 430 körül írta Konstantinápolyban. T. D. Barnes meggyőzően érvel a korábbi időpont mellett: a 380-as évek, a nyugati birodalomban. Barnes, T. D.: *The Date of Vegetius*. In: *Phoenix* 33 (1979/3), 254–257.

⁴⁶ Helgeland, John: *Roman Army Religion*. In: Temporini, Hildegard – Haase, Wolfgang (Hrsg): *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der Neueren Forschung II*. Band 16.2. Walter de Gruyter, Berlin–New York 1978, (1470–1504) 1479. Az információ az 1930-as években felfedezett katonai vallási naptárból, a *Feriale Duranumból* származik. A katonai eskü témájában a vita túlmutat Helgeland tanulmányán, ld. pl. Phang, Sara Elise: *Roman Military Service: Ideologies of Discipline in the Late Republic and Early Principate*. Cambridge University Press, Cambridge 2008, 117–120.

népek és királyok megfékezőjének. [10] Most felhívták őket, hogy esküdjének mindannyian a szokásos módon hűséget Julianusnak. Ekkor szörnyű átkozódások közben torkukra téve kardjukat elmondták az eskümintát, amelynek értelmében eltűrnek érte minden viszontagságot, sőt odaadják, ha a szükség úgy kívánja, életüket is. Utánuk a tiszték és a fejedelem egész környezete hasonló esküvel kötelezték magukat hűségre [fidem]. [11] Valamennyi közt az egyetlen Nebridius vonakodott, ami szilárd jellemre vall ugyan, de mégis merész dolog volt. Azt mondta ugyanis, hogy ő semmiképpen sem kötheti meg magát esküvel Constantius ellen, aki iránt számos és sokféle jótéteményéért le van kötelezve. [12] Amikor ezt a közelében levő katonák meghallották, haragra lobbantak, és rá akarták vetni magukat, hogy felkaszabolják. Ekkor a császár lábaihoz borult, és ez palástjával fedezte őt.”⁴⁷

Itt is számos részletet érdemes közelebbről megvizsgálni. Az eskütételt Ammianus beszámolója is olyan fontos eseményként írja le, amely jól szemlélteti az eskü elkötelező erejét. Nebridius nem teszi le az esküt Julianusnak, mivel hűséges Konstantinhoz, és az eskü megtagadása majdnem az életébe kerül. Itt ismét felfedezhetjük a „hűség” és a „hit” jelentése közötti kapcsolatot: a „fides” itt egyértelműen a Julianus iránt tanúsított hűséget jelenti. A Vulgatában is ez a πίστις fordítása.⁴⁸ Julianus tényként fogadja el és tiszteletben tartja Nebridius Konstantin iránti hűségét, és megvédi őt, majd megengedi, hogy biztonságban térjen vissza toszkánai villájába. Ez az eset egyfelől azt példázza, hogy a hűség rendkívül fontos volt a római hadseregben; másfelől pedig azt támasztja alá, hogy a latin „fides” – „hűség” jelentése szemantikailag megegyezik a πίστις hasonló jelentéstartalmával.⁴⁹

A császári zászló és a jelvény

Ha a hűségeskü az alárendeltség és hűség rituális jelképe, akkor arról is gondoskodtak, hogy a hadseregnek mindig legyenek olyan kézzelfogható

⁴⁷ Ammianus Marcellinus: *Hist.* 21.5.9–12. A magyar fordítás forrása: *Ammianus Marcellinus reánk maradt történeti könyvei*. I. kötet. Fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel, név- és tárgymutatóval ellátta Pirchala Imre. Görög és latin remekírók. Kiadja A M. Tud. Akadémiának Classica-Philológiai Bizottsága. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest 1916, 270–271.

⁴⁸ Ld. pl. Róm 14,22: σὺ πίστιν ἦν ἔχεις κατὰ σεαυτὸν ἔχε ἐνώπιον τοῦ θεοῦ. A Vulgata fordítása: „Tu fides habes? penes te ipsum habes coram Deo.”

⁴⁹ Helgeland, John: *Roman Army Religion*, 1501–1502.

szimbólumai, amelyek arra emlékeztetik a katonákat, hogy kihez kell hűségességeknek lenniük. A mai hadseregek ezredeinek zászlói, illetve jelvényei vannak. A jelvények és zászlók megszentelt szimbólumok, amelyeket szándékosan nem szabad megsemmisíteni, hacsak nem azzal a céllal, hogy megakadályozzák az ellenség kezére való kerülésüket. A római hadseregben alkalmazott rend szerint a császári jelkép, a sas volt minden légió legfontosabb szimbóluma.⁵⁰ A légióban minden centuriának megvolt a saját zászlaja, amelyet az *imaginifer* vitt a császár portréjával.⁵¹ Ezenkívül minden centuriának volt egy centuriális jelvénye: egy lándzsatorzs, amelynek tetején általában egy feltartott tenyér volt. Ez emlékeztette a katonákat az esküre, és a csatában ez figyelmeztette őket arra, hogy megtartsák a pozíciójukat, és figyeljenek a parancsokra. A centuriális *signum* a *signifer*re hárult, aki egyben a centuriának a kincstárnoka is volt. A hadsereg mindig magával hordozta a császár iránti hűségének rituális és fizikai szimbólumait, amelyeket rendkívüli tisztelet övezett.

Konstantin gyűrűje

Az eskü, a jelkép, a zászló és a centuriális *signum* univerzális szimbólumain kívül az archeológia további személyes hűségsszimbólumokat is feltárt. Nyugat-Európa különböző helyein arany gyűrűk kerültek felszínre „FIDEM CONSTANTINO” (Konstantinhoz hűségessé) felirattal.⁵² A régészek olyan fibulákra is bukkantak, amelyek Licinius, Maximianus és Diocletianus nevéhez kötődő feliratokat tartalmaznak. Johansen azt feltételezi, hogy a megosztott birodalomban feltétlenül szükséges volt a hadsereg hűségének biztosítása, és valószínűleg a csatákat különleges jutalmakként adományozták a magas rangú tiszteteknek és a katonáknak.⁵³ Az ajándékok személyesebb jellege azt is mutatja, hogy a császár mennyire értékelte tábornokai és katonái hűségét. Ezt az alább olvasható történet is szemlélteti.

⁵⁰ Helgeland néhány példát sorakoztat fel arra, hogy a katonák olykor milyen nagy erőbevetéssel és kitartással igyekeztek visszaszerezni a csatában elvesztett zászlókat, amelyeket aztán Mars templomában helyeztek el. Ld. uo.: 1475–1476.

⁵¹ Vegetius: *De re militari* 2.7.

⁵² Eddig huszonkét ilyen gyűrű került elő. Néhányon egy alternatív feliratot olvashatunk: „FIDES CONSTANTI”. További részleteket ld. Johansen, Ida Malte: Rings, Fibulae and Buckles with Imperial Portraits and Descriptions. In: *Journal of Roman Archaeology* 7 (1994), 223–242.

⁵³ Johansen, Ida Malte: *i. m.* 229.

I. Constantius (Chlorus), Nagy Konstantin apjának története

Euszebiosz elbeszéli azt a történetet, amikor Constantius próbára tette udvari tisztviselőinek hűségét.

„Constantius bölcs megoldást eszelt ki, és olyan dolgot tett, ami paradoxonnak hangzik, de valójában csodálatra méltó volt.

Javaslatot tett udvara összes tisztviselőjének, beleértve a legmagasabb rangúakat is, és a következő választási lehetőségeket kínálta fel számukra: vagy áldozzanak démonoknak, s így megengedi, hogy mellette maradjanak s ugyanakkor megmaradhatnak hivatali beosztásukban; ha viszont elutasítják ezt, akkor minden kapcsolatot meg kell szakítaniuk vele, teljesen kizárják magukat ismeretségi köréből és társaságából. Ennek megfelelően mindenki meghozta a maga döntését, és miután kinyilvánították, hogy melyik lehetőséget választották, ez a csodálatra méltó uralkodó felfedte eljárásának rejtett szándékát, és elítélte az egyik csoporthoz tartozók gyávaságát és önzését; a másik csoportot pedig nagyon megdicsérte az Isten iránti lelkiismeretes hűségükért. Kinyilvánította azt is, hogy akik hűtlenek voltak Istenükhöz, hogyan is lehetnének méltók uralkodójuk bizalmára; mert akik felől bebizonyosodott, hogy hűtlenek lettek egy felsőbb hatalomhoz, hogyan is tanúsíthatnának hűséget [πίστιν] iránta. Ezért egyfelől elhatározta, hogy minden ilyen személyt elbocsát a császári udvarból, másfelől kihirdette, hogy azok az férfiak, akik az igazságról tanúszkodva Isten méltó szolgálóinak bizonyultak, ugyanazzal a hűséggel szolgálhatják tovább királyukat, és megbízta őket személyének és birodalmának oltalmazásával. Majd azt mondta, hogy az ilyen személyeket kiemelt megbecsülésben kell részesítenie, mint legközelebbi és legdrágább barátait, akiket többre becsül a legpompásabb kincseknél.⁵⁴

Az eset valódisága bizonyos szempontból közömbös. Eusebius beiktatta a szövegbe a hűség gondolatát, mivel úgy vélte, hogy az epizód megérinti olvasóit.⁵⁵ Az epizód tehát a hűség magas értékét hangsúlyozza még akkor is, ha az ellentmond az uralkodó iránti hűségnek. Emellett bemutatja a hit, illetve a hit szerint életvitel és az Isten iránti hűség szoros kapcsolatát, amely megnyilvánul a császár iránt tanúsított hűségben is. Ezt a kapcsolatot fe-

⁵⁴ Euszebiosz: *Vita Constantini* 1.16 (PG 20: 932).

⁵⁵ Mendels, Doron: *The Media Revolution of Early Christianity: An Essay on Eusebius. Ecclesiastical History*. William B. Eerdmans, Grand Rapids 1999.

dezhetjük fel Ambrosius gyászbeszédében, amelyet Theodosius császár temetésére írt.

I. Theodosius 395-ben hunyt el, és két fiút hagyott a birodalom élén: Honorius, aki akkor tizenegy éves volt, és Arcadius, aki tizenhét éves. Ez potenciális viszályforrás volt abban az értelemben, hogy vajon elfogadja-e a hadsereg a gyermekkirályokat.⁵⁶ Ezt a kérdést Ambrosius a Theodosius temetésére írt beszédében is érinti. Ebben azt olvashatjuk, hogy bár eltávozott a nagyszerű császár, gyermekeiben, akikben láthatni és átölelni lehet őt, jelen marad. A koruk pedig ne zavarjon, mert a hűséges katonák támogatása teszi felnőtté az uralkodó életkorát [*fides militum imperatoris perfecta est aetas*]. Mert az életkor akkor lesz teljesen felnőtté, amikor jelen van az erő, az erény. Ez kölcsönös. És az uralkodó hűsége erőt, erényt terem az ő katonáiban [*quia et fides imperatoris militum virtus est*]. Ezután felidézi azokat a győzelmeket, amelyeket Theodosius hűsége [*Theodosii fides*] aratott.⁵⁷

Ebben Ambrosius a retorika eszközeit használja a *fides* fogalmának értelmezésére és alkalmazására. Tulajdonképpen összekapcsolja a katonák hűségét a császárral és a császár hitével, és ez, amire végső soron épít. Emellett összekapcsolja a császár hitét a katonák erejével. MacCormack rámutat arra, hogy a katonák erénye olyan gyakori szlogen a korabeli érméken, amely Ambrosiusra utal, aki a keresztyén birodalom terjesztése érdekében értelmezte és használta a kortárs politikát.⁵⁸ Ez a minta szövi át az egész beszédet. Rámutat Theodosius csatatereken tanúsított hitére, hogy tudniillik Istenhez kiáltott, miután leszállt a lováról, és ezután Ambrosius újból felszólít a hűségre:

„Amiképpen Theodosius hite volt a ti győzelmek, úgy legyen a ti hűségetek az ő fiainak ereje [*Theodosii ergo fides fuit vestra Victoria: vestra*

⁵⁶ Ebben az időszakban formálisan a hadsereg adta beleegyezését az uralkodó jelöléséhez, vagy választotta meg azt. A trónra lépés ceremóniája katonai rítus szerint zajlott. Ld. MacCormack, Sabine G.: *Art and Ceremony in Late Antiquity*. The Transformation of the Classical Heritage. 1. University of California Press, Berkeley 1981, 241–243.

⁵⁷ Ambrosius: *De obitu Theodosii* 6–7 (PL 16: 1388). Ld. Ambrose: *De Obitu Theodosii*. In: *Ambrose of Milan: Political Letters and Speeches*. Translated with an introduction and notes by J. H. W. G. Liebeschuetz with the assistance of Carole Hill. Translated Texts for Historians, vol. 43. Liverpool University Press, Liverpool 2005, (174–203) 180.

⁵⁸ MacCormack, Sabine G.: *Art and Ceremony in Late Antiquity*, 336–337. A temetés és felszentelés közötti összefüggéseket ld. uo. 145–150.

fides filiorum ejus fortitudo sit]. Így növeli a hit az életkort. Amikor Ábrahám öregkorában fiút akart nemzeni, nem gondolt korára, és Sára sem, amikor gyermeket akart szülni. Nem csoda, hogy a hit növeli a kort, hiszen előidézi a jövő jelenvalóságát is. Mert mi az a »hit«, ha nem a reménylett dolgok valósága? Így tanítanak minket a szent iratok. Ha tehát a hit a reménylett dolgok valósága, mennyivel inkább a látható dolgok bizonyossága.⁵⁹

Itt is láthatjuk a retorikai kölcsönhatást a fiatal császárokhoz való hűség és Theodosius keresztyén hite között. Liebeschuetz azt jegyzi meg a Zsid 11,1-re történő hivatkozásával, hogy Ambrosius a látható dolgokba vetett hiten az ifjú császárokba fektetett bizalmát érti. Itt különösen a 11 éves Honoriusba vetett bizalomról van szó. Ez valóban létfontosságú volt a gyermekuralom veszélyeinek elkerülése érdekében.⁶⁰

Ambrosius a „fides” több jelentésváltozatát ötvözi beszédében. Benne van a tábornok vagy a császár iránti katonai hűség, a császár iránti bizalom, az Isten iránti bizalom, valamint a császár hite. Ez a 4. század végén született oráció azt tanúsítja, hogy a hit fogalma könnyen idomult a katonai hűséghez, s így a kettőt egyesíteni lehetett a vallási és politikai propaganda érdekében.

Több mint valószínű, hogy Khrüszosztomosz is ismerte Ambrosius orációját.⁶¹ Theodosius Milánóban hunyt el, testét pedig Konstantinápolyba szállították eltemetésre. Nem elképzelhetetlen, hogy az oráció egyik másolata keletre is eljutott, és az érsek felolvasta azt. Khrüszosztomosz bizonyára ismerte a katonai hűség és a hit hasonlat általi párhuzamba állítását. Mivel ezt Ambrosius alkalmazta, arra következtethetünk, hogy ez az összehasonlítás akkoriban ismert volt mind a keleten, mind a nyugaton, és Khrüszosztomosz is felhasználta saját prédikációjában.

⁵⁹ Ambrosius: *De obitu Theodosii* 8 (PL 16: 1389). Fordítását ld. *Ambrose of Milan: Political Letters and Speeches*, 181.

⁶⁰ Uo. 7. láb.

⁶¹ Ambrosius arra hivatkozik, amikor a csata hevében Theodosius leugrik a lováról, majd Istenhez kiállt. Ambrosius beszámolója eléggé homályos abban a tekintetben, hogy mit is kiálthatott Theodosius a csata hevében, Khrüszosztomosz pedig csak annyit jegyzett le, hogy Theodosius imát mondott, és ezzel azt sugallja, hogy erősen támaszkodik Ambrosiusra. Ld. Khrüszosztomosz: *Adversus Catharos* (PG 63: 491–492). Ld. még MacCormack, Sabine G.: *Art and Ceremony in Late Antiquity*, 336.

Összefoglalás

Amikor a 4. század végi és az 5. század eleji római hadsereget vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a hűség gondolata mélyen beágyazódott a katonák tudatába. A katonai hűségnyilatkozat rituálisan is rögzítette a császár iránti hűséget és engedelmességet. A bevonulásakor minden katona letette az esküt, illetve meg is ismételte, amikor ezt válságok vagy hatalmi újrendeződések tették szükségessé. A hűség rendkívüli fontosságát nemcsak rítusok, hanem a császári zászló és a centuriális jelvények nyomatékosították. A császárok a magas rangú katonáknak adományozott arany gyűrűkkel és fibulákkal is jelezték a hűség és engedelmesség erkölcsi értékét. Emlékiratok tanúskodnak arról, hogy az uralkodók milyen nagyra értékelték a hűséget, még abban az esetben is, amikor az az ellenfelek irányában mutatkozott meg, vagy pedig az uralkodó kegyének elvesztését jelentette.

A kortárs írók és igehirdetők értelemszerűen alkalmazzák a katonák hűsége és Isten vagy az istenek iránt tanúsított πίστις párhuzamba állítását. Ezek a feltételezések arra engednek következtetni, hogy Khrüszosztomosz is ismert ilyen beszédeket. Mindezek a megállapítások arra utalnak, hogy amikor Khrüszosztomosz katonai metaforát alkalmaz egy tábornok vagy császár és egy katona kapcsolatáról, azt elsősorban a hűség és az engedelmesség értékeinek figyelembevételével kell értelmezni. Ez azt is jelzi, hogy ezek az értékek akár explicit, akár implicit módon vannak jelen, mindig a πίστις fogalmának metaforáiként kell értelmezni őket.

A továbbiakban térjünk vissza a Khrüszosztomosz prédikációiban előforduló katonai metaforákhoz, és próbáljuk úgy értelmezni azokat, mint amelyek az istenhit szempontjából értelmezhetők, mint ami szükséges az ember megváltásához. Ilyen értelemben hasonlítanak az Istenhez kapcsolódó hűség és engedelmesség metaforái ahhoz a hűséghez és engedelmességhez, amelyet a katona tanúsít a tábornok vagy a császár irányában.

A katonai képek és a hit metaforáinak áttekintése Khrüszosztomosz prédikációjában

Ebben a szakaszban tehát néhány olyan katonai metaforát vizsgálok, amelyet Khrüszosztomosz használ prédikációiban. Amint azt már korábban említettem, ezek olyan esetben fordulnak elő, amikor a hadvezér és a katona közötti kapcsolatról van szó, illetve amikor a katona küzdelme a kulcs. (Khrüszosztomosz különben még sok egyéb megállapítást tesz katonai is-

meretei alapján.) Itt elsősorban a Rómaiakhoz írt levél alapján írt prédikációit vizsgálom, de más prédikációit is bemutatom annak felmutatására, hogy nem elszigetelt és csupán egy bizonyos típusú prédikációjára jellemző mintáról van szó.

Lássuk hát azt a tanítást, amit a katekumenusoknak mondott el, mivel ezt bizonyos szempontból alapvetőnek tekinthetjük.

A keresztség mint a Krisztus seregébe való besorolás

Mielőtt rátérnénk Khrüszosztomosz Római levél alapján írt beszédeire, meg kell vizsgálnunk, hogy a korábbi tanítások és prédikációk által miként készítette fel a gyülekezetet arra, hogy a „hit” jelentését katonai összefüggésben értelmezzék. Ezt az tanítási módot a katekumenusok számára tartott keresztelési prédikációinak a vizsgálatán keresztül vizsgálhatjuk meg. Ezekben Khrüszosztomosz a keresztyén tanításokra és viselkedési módokra oktatja hallgatóit. Ebben a kontextusban figyelemre méltó, hogy már az elején a katonai besorolással hasonlítja össze a keresztelkedést:

„Ez a lélek örömeinek és vidámságának ideje. Íme, vágyakozásunk és szeretetünk napjai, a ti szellemi házasságotok napjai közelednek. Ami ma történik, azt nem lenne hiba házasságnak nevezni. Ezt nemcsak házasságnak nevezhetnénk, hanem még csodálatos és igen szokatlan katonai besorozásnak, toborzásnak [στρατολογία] is. A házasság és a katonai szolgálat között sincs semmiféle ellentmondás. Hogy senki se gondolja így, hallgassa meg a boldog Pált, az egyetemes tanítót, aki mindkét hasonlatot [παράδειγμασι] használta. Egyik helyen azt mondta: eljegyzett titeket házastársnak, hogy tiszta szüzet állíthasson Krisztus elé [2Kor 11,2]. Egy másik úgy beszél, mint aki a harcba induló katonákat [στρατιώταις] fegyverzi fel, és így szólt: készülnek a csatába indulni, és azt mondta: »Öltsétek magatokra Isten fegyverzetét, hogy megállhassatok az ördög mesterkedéseivel szemben« [Ef 6,11]. Láttátok, ahogy Szent Pál mindkét példát ugyanabban a szövegkörnyezetben használja?”⁶²

A hit és a házasság közötti kapcsolatot később fogjuk tárgyalni. A katekumenusok útjának kezdetén Khrüszosztomosz két mintát vagy modellt (παράδειγμα) kínál fel, és mindkettőt a katonai szolgálatból meríti. Először a házasságot fejt ki, ezután beszél a katonai metaforáról, mint amely szintén

⁶² Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 1.1 (SC 50: 108).

alkalmas azoknak tanítására, akik sóvárognak Krisztus igája után, azaz erre a lelki besorolásra [τὴν πνευματικὴν ταύτην στρατολογίαν] igyekeznek.⁶³

Khrüszosztomosz arra emlékezteti a katekumenusokat, hogy a hit az istenfélelem olyan elpusztíthatatlan alapja, amelyre „biztonsággal építhetjük fel az egész épületet”. Illó tehát, hogy azok, akik e különleges lelki seregébe [τοῦτο τὸ πνευματικὸν ἀπογραψαμένους] soroztatnak be, higgyenek a világegyetem (az univerzum) Istenében, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyjában.⁶⁴

Ebben a katonai kontextusban a hitet (πίστις) talán a πιστεύειν ige értelmében „megbízni” vagy akár „hűségesnek lenni” jelentéssel is fordíthatnánk. A besorozás témáját Harkins a katonai esküvel hozza összefüggésbe, mivel a katekumenusok hitvallása, amely a „nyilvánartásba vevés”-t közvetlenül követi, Khrüszosztomosz elméjében a katonai esküvel kapcsolódhatott össze.⁶⁵ Ezt a besorozástémát ismétli meg a második instrukció elején, amikor azokhoz szól, akik Krisztus különleges hadseregébe [τοις εἰς τὸ ἴδιον τοῦ Χριστοῦ ἀπογραψαμένοις] soroztattak be azért, hogy ő megmutassa nekik a kapott fegyverek erejét.⁶⁶ Ez olyan téma, amely visszatér az instrukciókban. Khrüszosztomosz egy különálló beszédsorozatban beszél arról a katekumenusoknak, hogy azoknak, akik újoncokat besorozzák, az a feladatuk, hogy az újoncok termetére és egészségi állapotára összpontosítsanak. Azonban a megfelelő termetű és egészséges újoncoknak nemcsak katonának kell lenniük [τὸν μέλλοντα στρατεύεσθαι] a jövőben, hanem szabad embernek is, mert a menny királya elutasítja a rabszolgát.⁶⁷ Ezért lehetségesnek tartjuk, hogy a katekumenusok úgy készültek fel a megkeresztelkedésükre, mint amely által mintegy besoroztattak Krisztus seregébe, hogy „hitük” értelmezése ennek a besorozásnak megfelelően kristályosodjék ki.

Ezen a ponton azonban megkérdezhetjük: ha a hadseregbe való besorozás ennyire erőteljes kép, akkor Khrüszosztomosz miért nem a katonai esküvel hasonlította össze a hitet? Ha ezt akarta volna, biztos, hogy számára

⁶³ Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 1.8 (SC 50: 112). Ld. még 1.18.

⁶⁴ Uo. 1.20 (SC 50: 118–119).

⁶⁵ Chrysostom, St. John: *Baptismal Instructions*. Translated and annotated by Paul W. Harkins. Ancient Christian Writers. The Works Of The Fathers in Translation edited by Johannes Quasten and Walter J. S. J. Burghardt. Volume 31. Paulist Press, New York 1963, 214. Harkins jegyzeteket fűz még a *Catecheses ad illuminandos* 2.1 (SC 50: 133) szöveghez.

⁶⁶ Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 2.1 (SC 50: 133).

⁶⁷ Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 1–2., 2.30 (PG 49: 236).

ez lett volna a legegyszerűbb mód a hitnek mint hűségnek a hangsúlyozására. Khrüszosztomosz talán azért nem alapoz erre a hasonlóságra, mert az instrukcióiban azt az alapszemponthoz követte, hogy a katekumenusok életmódjának át kell átalakulnia. Azt figyelhetjük meg, hogy Khrüszosztomosz hangsúlyt fektet a gyakori esküdözés szokásának tiltására. Ezt nyilván a Bibliából meríti, amely egyértelműen tiltja az esküdözést, s ennek mellőzését kéri hallgatóitól is. Sőt Jézusra hivatkozva egyenesen tiltja az eskü gyakorlatát: „egyáltalán ne esküdjete [μη ὀμόσαι]⁶⁸ (vö. Mt 5,34). Innen kezdve tartózkodásra int azoktól a dolgoktól, amelyeket a Mester rendelt el, de arra is buzdít, figyeljenek azokra a dolgokra, amelyeket elrendelt, és teljesen tisztítsák meg elméjüket.

Khrüszosztomosz nemcsak ebben a beszédében, hanem rendszeresen inti hallgatóit, hogy hagyjanak fel az eskü és az esküdözés gyakorlatával.⁶⁹ Viszont tekintettel az ő esküszegéssel szemben tanúsított erős ellenérzésére és az erről szóló prédikációira, a katekumenusok számára zavaró lenne, ha a keresztelést bármilyen esküfajtnak tekintenék. Ezért nem meglepő, hogy nem tesz explicit összehasonlítást a keresztkelés és a katonai eskü között. Mindazonáltal a katonai kontextus, amelybe a katekumenusokat helyezi, fogékonyra teheti őket arra, hogy amikor a hitről gondolkodnak, a hűséget és a lojalitást hangsúlyozzák. Ez jobban érthetővé válik, ha elolvassuk azokat a szavait, melyeket a megkeresztelkedéskor mond a katekumenusoknak:

„Megértetted, hogy melyek a megállapodás feltételei? Miután lemondtál a gonoszról és mindentről, ami fontos neked, a pap újra azt mondja neked: És belépek a szolgálatodba, ó Krisztus [Καὶ συντάσσομαί σοι, Χριστέ].⁷⁰

A liturgiában itt használt συντάσσομαι kifejezésnek erős katonai hangzása van.⁷¹ Khrüszosztomosz egy külön instrukcióban is hivatkozik ezekre:

„Noha mind rettegtek a félelemtől, lázadtatok-e uratok ellen? Megvetitek-e a kegyetlenségét? Ki hozott titeket ilyen őrületbe? Honnan származik ez a bátorságod? Van egy fegyverem [Ὅπλον ἔχω] – mondod –, egy erős fegyverem. Milyen fegyver, milyen szövetség [ποῖον ὄπλον, ποίαν συμ-

⁶⁸ Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 1,42 (SC 50: 130). Chrysostom, St. John: *Baptismal Instructions* (Harkins), 40. Bibliai hivatkozás: Mt 5,33–34.

⁶⁹ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Acta Apostolorum*, 8,3 (PG 60: 73).

⁷⁰ Khrüszosztomosz: *Catecheses ad illuminandos* 2,21 (SC 50: 145).

⁷¹ A τάσσω jelentései közé tartoznak a következők is: hadrendbe állít, parancsol, beírat, gyalogságnál szolgál, kijelöl valamely szolgálatra (különösen katonai szolgálatra).

μαχίαν)? Mondd meg nekem! Belépek a szolgálatodba, ó Krisztus [Συντάσσομαί σοι, Χριστέ] – válaszolod.”⁷²

Tehát a katekumenusokat arra bátorítják a katekézis során és a kereszteleési liturgia keretében, hogy a megkeresztelkedést Isten seregébe való besorolásnak tekintsék azzal a következménnyel, hogy a hitüket legalább részben ebben a katonai kontextusban értelmezik.

Khrüszosztomosz katonai metaforái a Római levélről írt prédikációiban

Miután megállapítottuk, hogy a gyülekezet tagjainak egy részét már a katekézis is arra ösztönözte, hogy Krisztus katonáinak tekintsék magukat, most megvizsgálhatjuk Khrüszosztomosz Római levél alapján írt prédikációit.

Miután már találkoztunk azzal a példával, amelyben a keresztyén katona létét Khrüszosztomosz Isten tábornok létevel kapcsolja össze, most lássunk egy másik példát, amelyben Khrüszosztomosz a Róm 13,12 alapján prédikált: „Vessük el tehát a sötétség cselekedeteit, és öltjük fel a világosság fegyvereit.” Ez arra készíti Khrüszosztomoszt, hogy két különböző metaforát, a házasságét és a katonaságét vigye összekapcsolva a gyülekezete elé.

„[...] az a nap csatarendbe [πρὸς παράταξιν] és harcba [μάχην] hív bennünket. De ne félj, amikor csatarendről és fegyverzetről [παράταξιν καὶ ὄπλα] hallasz. A látható páncélt felölteni nehéz és átkozott feladat, itt viszont óhajtott és kívánatos. Mert fény a fegyverzet. Ennélfogva ragyogóbb leszel a fény sugárnál, sokkal fényesebb a villámnál, és biztonságban leszel, mert fegyverek ezek és csillogóvá tesznek. Mert fény a fegyverzet. Akkor hát nem szükséges harcolni? Harcolni igenis szükséges, persze nem kínlódás és gyötrelem árán. Mert ez valójában nem háború [πόλεμος], hanem táncolás és ünneplés [χορεία καὶ πανήγυρις]. Ilyen ezeknek a fegyvereknek a jellegzetessége, ilyen a Hadvezér hatalma [τοιούτη ἡ τοῦ στρατηγού δύναμις]. És amiképpen a vőlegény derűs tekintettel jön elő a menyasszonyi hálószobából, akképpen az is, akit e fegyverek védenek. Mert a katona egyben vőlegény is [καὶ γὰρ στρατιώτης ὁμοῦ καὶ νυμφίος ἐστίν].⁷³

⁷² Chrysostom, John: Catechesis Ultima ad Baptizandos. In: Papadopoulos-Kerameus, A. (ed.): *Varia Graeca sacra*. Kirschbaum, St Petersburg 1909, 172., 20–24. sor.

⁷³ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Epistulam ad Romanos* 14. (PG 60: 623).

Khrüszosztomosz minden nap arra törekszik, hogy a lelki küzdelemre lelkesítse gyülekezetét, és hogy e túl nehéznek tűnő küzdelem ne szegje kedvüket, két buzdítással bátorítja őket: ne feledjék a küzdelem fontosságát; és bízzanak abban, hogy a küzdelemhez szükséges erőforrások rendelkezésükre állnak. Páncéljuk a fény, és Isten a tábornokunk, tehát bár harcolniuk kell, mint vőlegények valójában okuk van az örvendezésre is. A katona metaforája itt kettős célt szolgál. Egyrészt küzdelemre ösztönzi a keresztyéneket, másrészt az Istennel való kapcsolat illusztrálására is szolgál. Így kapcsolódik össze és erősíti egymást a katona és a tábornok metaforája.

A Római levél alapján írt 8. homíliában Khrüszosztomosz bőségesen alkalmazza a katonai hasonlatokat.⁷⁴ Miután szokása szerint néhány részt elemzett a levélből (Róm 4,1–21), figyelmét arra irányítja, amit a gyülekezetnek hallania kell. Miután az „áriánusok” ellen érvel, arra emlékeztet, hogy Istennek nincs szüksége a tiszteletünkre.⁷⁵ Tanácsot ad az ördög elleni küzdelemhez (itt is használ katonai metaforákat),⁷⁶ és arról is szól, hogy gyülekezet tagjai valójában nem szeretik egymást a templomon kívül:

„Ugyanis tényleg látom, amit látok, és tudom, hogy ugyanannak a kárámnak és pásztnak védelme alatt vagyunk. Mégis nagyon bánkódom amiatt, hogy miközben ilyen tények terelnek össze minket, viszályt szítunk. És milyen viszályt látsz itt? – kérdezhetné valaki. Itt valójában semmi viszályt. De amikor szétszéledünk, az egyik megvádolja a másikat, a másik nyilvánosan sérteget; emez rágalmoz, hasznot húz és rabol, amaz pedig erőszakoskodik; és van, aki erkölcstelenül hódol a szerelemnek, más pedig ezerszám tervez fondorlatot. És ha lehetséges volna lelkünket feltárni, pontosan látnátok mindezt, és megértenétek, hogy nem vagyok őrült. Hát nem látjátok, hogy amikor igazán béke van, a táborokban [ἐν τοῖς στρατοπέδοις] [a katonák] félreteszik a fegyvereket [τὰ ὅπλα ἀποθέμενοι], és fegyvertelenül, azaz védtelenül mennek át az ellenség táborába? De amikor fegyverekkel és őrszolgálatokkal [φυλακαὶ], meg előőr-sökkkel is védekeznek, az éjszakákat átvirrasztják, és a tüzek folyton égnek, ez már nem béke, hanem háború [πόλεμος]. Ez az, amit nálunk is lehet

⁷⁴ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Epistulam ad Romanos*, 8. (PG 60: 453–468).

⁷⁵ „De ha belemerülünk kíváncsi kérdésekbe és kikutatjuk a dolgokat lent, és ezzel nem sikerül dicsőítenünk őt, de még inkább akkor, amikor túlságosan kíváncsiak vagyunk az Úr születésének kérdését illetően.” Uo. (PG 60: 461).

⁷⁶ Uo. (PG 60:463.) Bibliai páhuzama: Ef 6,13–17.

látni. Ugyanis óvakodunk egymástól és félünk, és mindnyájan egymás fülébe suttogva beszélgetünk. Ha pedig meglátjuk, hogy más is megjelenik, elhallgatunk [...]. Ez pedig egyáltalán nem azoknak az érzése, akik bizalmat táplálnak egymás iránt, hanem azoké, akik nagyon tartózkodóak [φυλαττομένων].⁷⁷

Noha a gyülekezet látszólag egységesnek tűnik a templom falain belül, Khrüszosztomosz azt állítja, hogy ez jellemző a mindennapi életükre. Ennek érzékeltetésére katonai metaforát használ: harcban állnak egymással, és nem bíznak egymásban. Majd megkérdezi: ha még egymással sem tudtok kijönni, hogyan is várhatják el másoktól, hogy az egyházhoz csatlakozzanak? Ezzel pedig rámutat az evangelizációt illető aggodalmára, majd visszatér a katonai metaforához:

„Amikor viszont azokat látom, akik miután egy hadvezér mellé rendeltettek [ὕφ’ ἐνὶ στρατηγῶ παραταττομένουσ], szembeszállnak egymással, és egymás tagjait marják, tépik – egyesek a pénzért, mások a dicsőségért, némelyek pedig hátsó gondolat nélkül és meggondolatlanul gúnyolódnak és csúfolódnak és számtalan sebet [μυρία τραύματα] okoznak egymásnak, és holttestükkel kegyetlenebbek, mint a háborúban, és a testvéreknek végül csupáncsak a neve maradt fenn. Képtelen vagyok ehhez a tragédiához illő lamentációt kitalálni.”⁷⁸

Khrüszosztomosz úgy ábrázolja a maga gyülekezetét, mint amelynek tagjai Krisztus parancsnoksága alá soroztattak be katonának. De az így előállt hadsereg tragikus képet mutat, mivel a katonák egymás ellen harcolnak. Khrüszosztomosz arra figyelmezteti a gyülekezetet, hogy egymással egységben kell védekezniük az ördöggel szemben, akit szintén katonai hadvezérnek (στρατηγός) nevez. A harc abban áll, hogy türelmesen elviseljük a sértéseket és a gonoszságokat, és imádkozunk azokért, akik bántalmaznak minket. Ezáltal segítünk eltávolítani a csataterrről a sebesülteket (azokat, akik rosszul bántak velünk).⁷⁹

Ez a példa is jól szemlélteti a katonai metafora erejét. Először meghatározza, hogy mit kell tenniük a keresztyéneknek: lelki küzdelemre kell felkészülniük a világ, a test és az ördög ellen, aki az ellenséges erők hadvezére.

⁷⁷ Khrüszosztomosz: *Homiliae in Epistulam ad Romanos*, 8. (PG 60: 464–465.).

⁷⁸ Uo. (PG 60: 465.).

⁷⁹ Uo. (PG 60: 465–466.).

Másodszor meghatározza, hogy milyen fegyverzettel kell küzdeniük: a hit pajzsával, a védelem sisakjával és a lélek kardjával. Harmadszor azt írja elő, hogy mindenkinek kapcsolatban kell maradnia keresztyén testvéreivel: elengedhetetlen az egységes front, legyen állandóság a tagságot illetően, és legyen béke, bizalom és nyitottság az egy táborba tartozó bajtársak között. Negyedszer pedig azt meghatározza meg, hogy milyen legyen a kapcsolatuk Krisztussal: Krisztus hadvezér, aki hűségét és engedelmességet követel serege katonáitól. Ez a metafora világosan tükrözi a πίστις jelentéstartalmát, amely itt ugyanaz a hűség, amivel a római katona tartozik hadvezérének: bizalom, lojalitás és engedelmesség.

Összefoglalás

Khrüszosztomosz azért alkalmaz katonai metaforákat a Római levél alapján írt homíliáiban és más írásaiban, hogy azok először is segítséget nyújtsonak a gyülekezetnek az Istennel való kapcsolata megértéséhez és megéléséhez; másodszor ezek a katonai metaforák különösképpen alkalmasak a keresztyén életmód és a spirituális harc szemléltetésére; harmadszor kiszélesíti értelmezési mezőjüket például a körülmetélés és a keresztség összehasonlításával: a Róm 6,13 alapján azt mutatja be, hogyan hasonlíthatók össze a test tagjai a fegyverekkel, és azt tanítja, hogy a test önmagában semleges a bűnre nézve, tehát önmagában nem bűnös. Ezért a test tagjai, azaz a „fegyverek” az igazság szolgálatára használhatók. Vagyis az ember döntésén múlik, hogy a test az igazság ügyében szolgál-e fegyverként, vagy pedig a bűnnek lesz fegyvere. Ebben a metaforában Isten a hadvezér, a gyülekezet tagjai pedig katonákként harcolnak a bűn ellen, s a metafora így nyomatékosítja az engedelmesség, a követés és a bizalom fontosságát Isten parancsnoka, tábornoka iránt.

Khrüszosztomosz azt hangsúlyozza, hogy a gyülekezetnek ugyanolyan készséggel kell engedelmeskednie Istennek, mint ahogyan a katonának kell engedelmeskednie a hadvezérének, s ezzel összekapcsolja az engedelmességet a követéssel és a hitbeli bizalommal.

A katonai metaforák ahhoz is segítséget nyújtanak, hogy a gyülekezet tagjai önkéntes kötelezettségvállalással álljanak be a bűn elleni harcba. A katonai engedelmesség és a harc képei azt érzékeltethetik a gyülekezet számára, hogy az Istennel való kapcsolatuk nemcsak passzív elfogadás, hanem aktív részvétel és elkötelezettség is. Khrüszosztomosz katonai metaforái arra ösztönzik a gyülekezetet, hogy ne csak valami formális kötelességek teljesíté-

sében éljék meg kapcsolatukat Istennel, hanem hassa át őket a követés, az engedelmesség és a harc szelleme. A katonai képek által kifejezett elkötelezettség és cselekvés a hitélet mélyebb szintjeire kívánja eljuttatni a gyülekezetet.

* * *

Interpreting the Concept of Faith in John Chrysostom's Military Context

John Chrysostom uses military metaphors from Romans to help believers understand their relationship with God and engage in spiritual warfare. He compares circumcision and baptism to expand their meaning. By likening body parts to weapons, he teaches that individuals choose whether to serve truth or sin. In this analogy, God is the commander, and believers are soldiers fighting sin, stressing obedience and trust. Chrysostom urges obedience to God akin to soldiers obeying their leader, connecting it with faith-based trust. Military imagery encourages active participation in battling sin, emphasizing commitment beyond formal duties. Overall, Chrysostom's metaphors aim to deepen the congregation's faith through active engagement and obedience.

Keywords: faith, Chrysostom, baptism, obedience, military imagery.